

DOKUMENTÁCIA TRADIČNÉHO POĽNOHOSPODÁRSTVA V TEKOVSKOM MÚZEU V LEVICIACH

Ján Dano

Tekovské múzeum v Leviciach, Sv. Michala 40, 934 69 Levice

E-mail: tmlevice@nexta.sk

Abstract:

Dano, J.: The documentation of traditional agriculture in the Museum of Tekov in Levice. *Acta Mus. Tekovens. Levice*, 7: 77-84

The author tries to map out the genesis and extent of the documentation of traditional agriculture in the conditions of the Museum of Tekov in Levice. This has been realized at three main levels of museum work: a research project and publicistic activity of experts working in the museum, a presentation for lay and professional public and obtaining subjects from agriculture to the Museum Collection Fund.

Key words: traditional agriculture, documentation, Museum of Tekov in Levice, Slovakia

ÚVOD

Základným poslaním múzea je na základe prieskumu a vedeckého výskumu zhromažďovať, odborne spracovávať, ochraňovať a kultúrno-výchovne využívať hmotné a nehmotné doklady a dokumenty o vývoji a súčasnom stave spoločnosti a prírody. V intenciách tohto základného poslania sa múzeá v rámci svojich personálnych a finančných možností snažia realizovať aj dokumentáciu tradičného poľnohospodárstva ako neoddeliteľnú súčasť ľudovej kultúry. Takto je to aj v Tekovskom múzeu v Leviciach (ďalej len TM), ktoré má svoj výskumný a zberný región vymedzený pre ľudovú kultúru územím južnej časti bývalej Tekovskej župy a západného Hontu. Dokumentácia tradičného poľnohospodárstva sa v Tekovskom múzeu v Leviciach realizuje v troch základných rovinách:

1. vedecko-výskumná a publikačná činnosť
2. expozičná, výstavná a kultúrno-výchovná činnosť
3. zbierkotvorná činnosť.

1. Vedecko-výskumná a publikačná činnosť

V Tekovskom múzeu, hoci má už vyše 80. ročnú históriu, sa systematicky začala skúmať a dokumentovať ľudová kultúra obyvateľov regiónu a s ňou aj poľnohospodárstvo až začiatkom 70. rokov 20. storočia (plnenie ústavných úloh a plnenie úloh v rámci spolupráce s inštitúciami v rámci Slovenska) po príchode prvých odborných pracovníkov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním v odbore etnografia.

Prvý, kto sa zaoberal touto problematikou v TM, bol Ján Beňuch (riaditeľ TM v rokoch 1959 - 1982), ktorý sa v rámci diplomovej práce venoval výskumu zimného ustajnenia dobytko mimo osady v obci Devičie. Táto téma bola spracovaná aj do podoby materiálového príspevku (BEŇUCH 1965). Ďalšou témou bol chov husí, ktorú skúmal počas celého pôsobenia v múzeu. Nedostatkom tohto jeho celoživotného snaženia je to, že získaný materiál bol spracovaný len do podoby písomného elaborátu.¹

Viera Plávková, rodená Števáková, v roku 1974 rámci dotazníkového výskumu pre Etnografický atlas Slovenska získavala údaje v obci Veľký Ďur k téme poľnohospodárstvo, pastierstvo, chov dobytko a včelárstvo. Viera Plávková a Katarína Holbová, rodená Rényiová, v roku 1977 získali informácie o tradičných hospodárskych stavbách a informatívne údaje o poľnohospodárstve v rámci dotazníkového výskumu pre potreby Múzea slovenskej dediny v obciach Devičie, Drieňovo, Hontianska Vrbica, Hrkovce, Kuruľany a Mochovce. V období rokov 1979 - 1980 sa im podarilo získať údaje o hospodárskych stavbách v rámci dokumentácie ľudovej architektúry v okrese Levice na základe požiadaviek vtedajšieho Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Získané údaje z hore uvedených dotazníkových výskumov sú uložené v archíve TM, SNM - Etnografického múzea v Martine a v archíve Etnologického ústavu SAV v Bratislave².

Pri spoločnom projekte Tekovského múzea v Leviciach a Katedry etnografie a folkloristiky Univerzity Komenského v Bratislave, zameranom na kompletný

¹ BEŇUCH, J.: Chov husí na rozhraní bývalých žúp Tekova a Hontu. 36 rkp strán. Depon. in.: Archív TM č.35/94.

² ŠTEVÁKOVÁ, V.: Vyplnený dotazník pre EAS - poľnohospodárstvo, chov dobytko, včelárstvo, transport a doprava, Veľký Ďur. Depon. in: Archív TM.

ŠTEVÁKOVÁ, V., RÉNYIOVÁ, K.:

Dotazníkový výskum pre Múzeum slovenskej dediny v Martine, obec Devičie.

Rok výskumu 1977, 15 rkp strán. Depon. in: Archív TM č.21/94.

Dotazníkový výskum pre Múzeum slovenskej dediny v Martine, obec Drieňovo.

Rok výskumu 1977, 15 rkp strán. Depon. in: Archív TM č.22/94.

Dotazníkový výskum pre Múzeum slovenskej dediny v Martine, obec Hontianska Vrbica. Rok výskumu 1977, 24 rkp strán. Depon. in: Archív TM č.24/94.

Dotazníkový výskum pre Múzeum slovenskej dediny v Martine, obec Hrkovce.

Rok výskumu 1977, 17 rkp strán. Depon. in: Archív TM č.20/94.

Dotazníkový výskum pre Múzeum slovenskej dediny v Martine, obec Kuruľany.

Rok výskumu 1977, 25 rkp strán. Depon. in: Archív TM č.23/94.

Dotazníkový výskum pre Múzeum slovenskej dediny v Martine, obec Mochovce.

Rok výskumu 1977, 22 rkp strán. Depon. in.: Archív TM č.16/94.

národopisný výskume v obci Mochovce (1975-1976) študenti tejto katedry venovali pozornosť aj tradičnému poľnohospodárstvu. Získané údaje sú spracované do podoby písomných elaborátov.³

Katarína Holbová počas výskumu ľudovej architektúry v obci Mochovce v období 1980-1982 získala okrem iného aj údaje o hospodárskych stavbách (HOLBOVÁ 1983).

Katarína Gellenová sa v rokoch 1983-1985 venovala výskumu chovu husí v jedenástich slovenských obciach v blízkom okolí Levíc, v tzv. „čilejkárskom“ mikroregióne. Táto téma bola spracovaná do podoby troch materiálových príspevkov (GELLENOVÁ 1986, 1988, 1992).

Ján Dano (ako jediný odborný pracovník TM sa zameriava vo svojich výskumoch na agrárnu etnografiu) sa po nástupe do TM venoval v rokoch 1983-1984 výskumu tradičnej žatvy a mlatby v „čilejkárskom“ mikroregióne (DANO 1987). V období rokov 1986-1989 upriamil pozornosť na tradičné poľnohospodárstvo v obciach Čajkov a Jablňovce. Získané údaje z obce Jablňovce boli spracované do materiálového príspevku (DANO 1998 b). V rokoch 1985 - 1990 sa v rámci ústavnej úlohy „Zamestnanie a bývanie v obci Brhlovce“ venoval poľnohospodárstvu v tejto obci. Časť získaných informácií uverejnil v materiálovom príspevku o tradičných poľnohospodárskych plodinách (DANO 1988).

Záhorské múzeum v Skalici organizovalo v rokoch 1988 - 1989 kompletný národopisný výskum „Radošovska“ a Ján Dano sa na ňom podieľal výskumom tradičného poľnohospodárstva. Získaný materiál bol spracovaný do pripravovanej monografie. V rokoch 1995 - 1997 sa Ján Dano v rámci riešenia ústavnej úlohy v TM upriamil na problematiku zeleninárstva v známej hrnčiarskej obci Pukanec. Túto veľmi zaujímavú tému spracoval do odbornej štúdie (DANO 1998 a). Od roku 1996 sa popri plnení iných povinností priebežne venuje tradičnému poľnohospodárstvu v tzv. „bátovskom“ mikroregióne. V rokoch 1996 - 1997 sa zúčastnil monografického výskumu ľudovej kultúry Turca s témou tradičného poľnohospodárstva, ktorého odborným garantom bolo SNM - Etnografické múzeum v Martine. V roku 1998 sa na požiadanie mesta Vrútok a zostavovateľa monografie o tomto meste Štefana Mruškoviča zameral na tradičné poľnohospodárstvo. Z týchto výskumov boli spracované odborné štúdie (DANO 2000 c, 2004). Odborné príspevky s tematikou poľnohospodárstva v Turci publikoval aj v ďalších prácach (DANO 2000 a, 2000 b).

Posledným, a zároveň aj prvým odborným pracovníkom - neetnografom, ktorý sa venoval téme z oblasti poľnohospodárstva bola Edita Andrusková. Tá sa v rokoch 1990 - 1992 venovala štúdiu archívnych materiálov k problematike života a hospodárenia na majeroch bývalého Levického panstva - Dobogov, Géni a v Leviciach.

³ Tóthová, E. : Poľnohospodárstvo v Mochovciach. Rok výskumu 1975, 25 rkp. strán. Depon. in.: Archív TM č. 14/94.

Získané údaje sa jej podarilo spracovať do podoby materiálového príspevku (ANDRUSKOVÁ 1992).

V roku 2002 externou formou Ernest Alt spracoval dejiny včelárstva v okrese Levice (ALT 2004).

2. Expozičná, výstavná a kulturno-výchovná činnosť

Ďalším spôsobom dokumentácie a prezentácie poľnohospodárstva v Tekovskom múzeu v Leviciach je forma budovania stálych a vysunutých expozícií, inštalovania dočasných výstav a organizovania rôznorodých kultúrno-výchovných podujatí.

Po presťahovaní múzea do hradného areálu v roku 1958 sa postupne vybudovala stála expozícia, ktorá mala ucelený vlastivedný charakter. Jej neoddeliteľnou súčasťou bola aj časť venovaná poľnohospodárstvu prostredníctvom zbierkových predmetov. V roku 1986 bola otvorená na poschodí obnovej budovy tunajšieho kaštieľa vysunutá expozícia „Sieň revolučných tradícií obce a JRD V. I. Lenina v Žemberovciach“, kde bol značný priestor venovaný formou dokumentov a zbierkových predmetov tradičnému poľnohospodárstvu, histórii združstevňovania v tejto obci a samotnej histórii JRD. Expozícia bola v roku 1994 kvôli reštitučným nárokom zatvorená.

V roku 1992 TM otvorilo svoju vysunutú expozíciu „Skalné obydlia v Brhlovciach“. Súčasťou usadlosti č.142 je v staršom domčeku maštal', v skalných priestoroch komora. V nich sú umiestené zbierkové predmety bežne používané v hospodárstve (hrable, vidly, otká, kosák, kôš na seno, jarmo, motyka, napájadlo pre hydinu).

Nakoľko okres Levice mal v minulosti skôr poľnohospodársky charakter, v priamej súvislosti s týmto charakterom dochádza k rozvoju mlynárstva. Toto jedno z najstarších remesiel na území okresu Levice prezentuje vysunutá expozícia TM „Vodný mlyn v Bohuniciach“, ktorá bola sprístupnená verejnosti v roku 1978. Ide o mlyn na vrchný pohon kolesa s kompletne zachovalým mlecím zariadením a zrekonštruovaným obytným zariadením.

Do tejto oblasti je nutné zaradiť aj dlhoročnú snahu Jána Beňucha o vybudovanie poľnohospodárskeho skanzenu, ktorá však nebola dotiahnutá do konca (pre tento účel už boli nakúpené poľnohospodárske stroje).

Tekovské múzeum v Leviciach vyvíja bohatú výstavnú činnosť. Od roku 1973 - 2003 sa uskutočnilo 237 výstav, z toho z oblasti ľudovej kultúry 57⁴. Z celkového počtu výstav z oblasti ľudovej kultúry boli len dve monotematické výstavy: „Pôda a človek“ (autor Ján Dano, Levice, 1987) a „Vinohradníctvo a ovocinárstvo v regióne“ (autorka Katarína Holbová, Želiezovce, 2000). Prvá bola zameraná na oblasť

⁴ Holbová, K, 2002: Expozičné a výstavné aktivity Tekovského múzea, s. 74.

In: Dano, J., Smetana V. (eds), 2002: Múzeum v premenách času. Tekovské múzeum v Leviciach, 100 s.

obrábania pôdy, pestovania plodín, ich zber a uskladnenie, druhá sa zamerala na tradičné vinohradníctvo a ovocinárstvo v regióne.

Poľnohospodárstvo bolo prezentované aj na výstavách „ Tradičná kultúra zaniknutej obce Mochovce (autorka Katarína Holbová, Levice - 1986, Topoľčany - 1988, Želiezovce -1996) a „ Ľudová kultúra dedín spod Slovenskej brány (autorka Katarína Gellenová, Levice - 1991). Na výstave „Ľudové staviteľstvo a bývanie v okrese Levice“ (autorky Katarína Holbová a Viera Plávková, Levice - 1976) si mohli návštevníci pozrieť prostredníctvom fotografií okrem iného aj zábery hospodárskych stavieb z regiónu. Zbierkové predmety z oblasti poľnohospodárstva mohli návštevníci TM vidieť aj na výstavách venovaných novým prírastkom v zbierkovom fonde múzea.

Tekovské múzeum v Leviciach v poslednom desaťročí veľmi úspešne realizuje prostredníctvom ponukových listov cyklus prednášok na vybrané témy z oblasti histórie, ľudovej kultúry a prírodných vied pre základné a stredné školy. Medzi témami z oblasti ľudovej kultúry sa nachádza aj téma tradičné poľnohospodárstvo. Táto prednáška bola spolu s ukážkami zbierkových predmetov prednesená študentom Strednej poľnohospodárskej školy v Leviciach, ale aj žiakom základných škôl.

3. Zbierkotvorná činnosť

Poľnohospodárstvo tak ako každá ľudská činnosť má nezastupiteľné miesto v zbierkovom fonde TM (DANO 1986, 1998 c), ktorého fond sa začal tvoriť v roku 1927. Systematická pozornosť dokumentácii poľnohospodárstva sa začala venovať až príchodom Jána Beňucha v roku 1959 do TM. Musíme otvorene priznať, že to bolo na škodu vecí, pretože sa už nepodarilo získať do zbierkového fondu skoršie vývojové obdobia a prvé vývojové varianty poľnohospodárskeho náradia, ktoré sa pri výskumoch v teréne zaznamenali. Do príchodu Jána Beňucha sa v zbierkovom fonde múzea nachádzalo len niekoľko kusov predmetov súvisiacich s poľnohospodárstvom. Rozmach zberateľskej činnosti TM nastal až v 70. rokoch minulého storočia príchodom mladých absolventiek Katedry etnografie a folkloristiky UK v Bratislave Kataríny Holbovej a Viery Plávkovej. Najmä neúnavná zberateľská aktivita Kataríny Holbovej, ktorá sa zamerala na kompletný obraz ľudovej kultúry v regióne, mala pre dokumentáciu poľnohospodárstva želaný efekt. Dochádza k celkovému nárastu zbierkových predmetov z oblasti ľudovej kultúry, ale aj z oblasti poľnohospodárstva, chovu dobytky a vinohradníctva. V súčasnosti sa počet zbierkových predmetov pohybuje do 800 kusov. Najväčšiu kolekciu tvoria vidly, kosačky a kosiská s prídavným zariadením, motyky, voz a jednotlivé časti, orné náradie, hrable, lisy a mlynčeky na hrozno, jarmá.

Zbierkové predmety sú z tematického hľadiska zastúpené od prípravy pôdy cez zber úrody až po jej uskladnenie, ďalej chov dobytky, pastierstvo, vinohradníctvo a ovocinárstvo. Ak by sme sem zaradili aj zbierkové predmety z oblasti historického

fondy múzea, tak je zastúpená aj oblasť histórie združstevňovania a samotných jednotlivých roľníckych družstiev. Datovanie jednotlivých zbierkových predmetov siaha od polovice 19. storočia až do súčasnosti. Medzi najstaršie zbierkové predmety patrí latka na zarovnávanie obilia „štirchovačka“ s datovaním 1847, lokalita Kmeťovce a s datovaním 1871, lokalita Kozárovce, ďalej je to kľadový vinohradnícky lis s datovaním 1865, lokalita Mochovce a s datovaním 1882, lokalita Veľké Kozmálovce.

Z hľadiska výrobcu máme zastúpené zbierkové predmety, ktoré zhotovoval roľník sám a sú prejavom jeho osobných schopností a zručností, ďalej sú to predmety dokumentujúce remeselnú výrobu v regióne až po predmety manufaktúrnej a továrenskej výroby. Z výtvarného hľadiska sa na predmetoch ako kosiská, hrable, latky na zarovnávanie obilia nachádzajú jednoduché geometrické tvary vyryté alebo vypaľované. Na železných predmetoch sa nachádzajú značky jednotlivých výrobcov - kováčov. Z materiálového hľadiska majú prevahu zbierkové predmety v kombinácii drevo a železo, potom nasledujú drevo, železo, rohovina, kameň a textilie - vozová plachta. Väčšina predmetov bola získaná kúpou, potom nasleduje vlastný zber - vďaka výskumu v Mochovciach, a nadobudnutie darom. Tento posledný spôsob získavania zbierkových predmetov má v poslednom desaťročí absolútnu prevahu. Z lokalít najviac predmetov pochádza z Mochoviec, potom z Levíc, Pukanca, Devičia, Tekovského Hrádku, Brhloviec a Kalinčiakova.

LITERATÚRA

- ALT, E., 2004: Príspevok k dejinám včelárstva v okrese Levice. *Acta Mus. Tekovens. Levice*, **5**: 83 - 94.
- ANDRUSKOVÁ, E., 1992: Život a hospodárenie na schoellerovských majeroch. *Acta Mus. Tekovens. Levice*, **1** : 55 - 64.
- BENUCH, J., 1965: Zimné ustajnenie dobytky mimo osady v obci Devičie. *Slovenský národopis*, **13**: 66 - 82.
- DANO, J., 1986: Žatevné a mlatobné náradie v zbierkach Tekovského múzea v Leviciach. *Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach*, **11**: 28 -33.
- DANO, J., 1987: Žatva a mlatba v „čilejkárskom“ regióne. Jubilejný zborník Tekovského múzea v Leviciach, p. 83 - 91.
- DANO, J., 1988: Pestovanie poľnohospodárskych plodín v obci Brhlovce. *Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach*, **12**: 21 - 24.
- DANO, J., 1998 a: Príspevok k pestovaniu zeleniny v Pukanca. *Acta Mus. Tekovens. Levice*, **3** : 89 - 104.
- DANO, J., 1998 b: Tradičné formy žatvy a mlatby v obci Jabložovce. *Acta Mus. Tekovens. Levice*, **3** :143 - 152.
- DANO, J., 1998 c: Poľnohospodárstvo v zbierkovom fonde Tekovského múzea Levice. *Acta Mus. Tekovens. Levice*, **3** : 155 - 178.
- DANO, J., 2000 a: Poľnohospodárstvo v Turci. *Zborník Slovenského národného múzea XCIV, Etnografia* **41**: 11 - 25.

- DANO, J., 2000 b: Tradičná žatva a mlatba v Turci. *Národopisný zborník Matice Slovenskej* **13**: 80 - 88.
- DANO, J., 2000 c: Tradičné poľnohospodárstvo. In: MRUŠKOVIČ, Š. a kol., 2000: Vrutky 1255 - 2000. s. 399 - 403.
- DANO, J., 2004: Poľnohospodárstvo. In: PANČUHOVÁ, E., MINTÁLOVÁ, Z. a kol. 2004: Z ľudovej kultúry Turca. s. 61 - 78.
- GELLENOVÁ, K., 1986: Poverové zvyky pri tradičnom chove husí v „čilejkárskych“ obciach. *Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach*, **11**: 18 - 22.
- GELLENOVÁ, K., 1988: Chov husí a jeho význam v hospodárení roľníckej rodiny Tekova. *Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach*, **12**: 25 - 28.
- GELLENOVÁ, K., 1992: Jedlá a konzervovanie husacieho mäsa v „čilejkárskych“ dedinách v Tekove. *Acta Mus. Tekovens. Levice*, **1**: 81 - 86.
- RÉNYIOVÁ, K., 1983: Ľudová architektúra v Mochovciach. *Národopisné informácie*, **1**: 166 - 186.

NEPUBLIKOVANÉ PÍSOMNÉ ELABORÁTY

- ALT, E., 2002: Dejiny včelárstva okresu Levice. 10 rkp strán. Depon. in: Archív TM č.21/2002.
- BEŇUCH, J., 1994: Chov husí na rozhraní bývalých žúp Tekova a Hontu.. 36 rkp strán. Depon. in: Archív TM č.35/94.
- DANO, J., 1996: Príspevok k pestovaniu zeleniny v Pukanci, rok výskumu 1996 - 1997, 19 rkp strán. Depon. in: Archív TM č. 16/1996.
- DANO, J., 1997: Monografický výskum ľudovej kultúry Turca, poľnohospodárstvo, rok výskumu 1996 - 1997, 130 rkp strán. Depon. in: Archív TM č. 18/1997.
- DANO, J., 1998: Jubilejná monografia mesta Vrutky - časť tradičné poľnohospodárstvo, rok výskumu 1998, 11 rkp strán. Depon. in: Archív TM č. 20/1998
- GELLENOVÁ, K., 1983: Prepísaný materiál k chovu husí z MG pásy, rok výskumu 1983, 61 rkp strán. Depon. in: Archív TM č. 25/94.

DOKUMENTAČNÉ KARTY

1. DANO, J.: Poľnohospodárstvo, vinohradníctvo a chov dobytky:
 Brhlavce - rok výskumu 1985, 127 kariet, rok výskumu 1986, 17 kariet. Depon. in: Archív TM.
 Čajkov - rok výskumu 1986, 23 kariet, rok výskumu 1987, 2 karty. Depon. in: Archív TM.
 Jablňovce - rok výskumu 1986, 2 karty, rok výskumu 1987, 13 kariet, rok výskumu 1988, 14 kariet. Depon. in: Archív TM.
2. DANO, J.: Žatva:

Čajkov - rok výskumu 1984, 9 kariet. Depon. in: Archív TM.
Hronské Kľačany - rok výskumu 1984, 13 kariet. Depon. in: Archív TM.
Hronské Kosihy - rok výskumu 1984, 4 karty. Depon. in: Archív TM.
Jabložovce - rok výskumu 1984, 24 kariet. Depon. in: Archív TM.
Malé Kozmálovce - rok výskumu 1984, 2 karty. Depon. in: Archív TM.
Nová Dedina - rok výskumu 1984, 6 kariet. Depon. in: Archív TM.
Podlužany - rok výskumu 1984, 7 kariet. Depon. in: Archív TM.
Starý Tekov - rok výskumu 1984, 7 kariet. Depon. in: Archív TM.
Veľké Kozmálovce - rok výskumu 1984, 1 karta. Depon. in: Archív TM.